

EL PAPER DE LA FRONTERA EN EL CONFLICTE ENTRE REVOLUCIÓ I CONTRAREVOLUCIÓ DURANT EL TRIENNI LIBERAL (1820-1823)

RAMON ARNABAT MATA

Doctor en història i professor de la URV

ramon.arnabat@urv.cat

La frontera té un gran protagonisme en el llarg conflicte entre revolució i contrarevolució que es produeix a l'Europa del tombant dels segles XVIII i XIX. En aquest text ens centrarem en el paper de la frontera catalana (francoespanyola) durant el Trienni Liberal (1820-1823). Si fins a la segona proclamació de la Constitució de Cadis, l'any 1820, la frontera francoespanyola havia servit per protegir afrancesats i liberals, a partir d'aquesta data i fins al novembre de 1823, servirà per acollir i protegir tant els dirigents absolutistes, com les partides realistes que protagonitzaran la contrarevolució. Posteriorment, aquesta frontera tornarà a servir com a refugi de liberals davant la brutal repressió fernandina.¹

LA REINSTITAURACIÓ DEL RÈGIM CONSTITUCIONAL (1820)

La revolució liberal de 1820 alterà els plans contrarevolucionaris de la Santa Aliança, ja que, per primer cop des del Congrés de Viena (1814),

¹ R. ARNABAT, "El segle XIX. L'exili continu (liberals, carlistes, republicans, socialistes, anarquistes)", conferència pronunciada al Museu d'Història de Catalunya dins del cicle *Els exilis dels catalans*, organitzat per la Societat Catalana d'Estudis Històrics de l'IEC (10 de desembre de 2008).

s'encenia una flama constitucional a l'Europa de la Restauració.² Una flama que de mica en mica s'aniria escampant a Nàpols i Sicília, a Portugal i al Piemont. Arreu d'Europa la revolució liberal espanyola esdevingué el tema central de les converses de la gent i dels governs.³ A França ben aviat es prengueren mesures per intentar frenar el contagi revolucionari, especialment a la frontera pirenaica i a les ciutats de Baiona i Perpinyà, on s'instal·laren Commissariats Générales de la Police. Només el govern anglès acceptava el canvi polític, tot i que en reclamava la seva moderació i la modificació de la Constitució.

A mitjan mes d'abril, quan la revolució espanyola començava a consolidar-se, la majoria dels governs europeus la miraven encara amb més desconfiança. Les potències absolutistes no es limitaren a manifestar al govern espanyol la seva opinió, sinó que algunes fins i tot començaren a establir contactes amb els contrarevolucionaris espanyols.⁴ En vista de les reticències dels governs absolutistes, alguns ambaixadors, aquells que podríem qualificar de liberals, constataren la simpatia que entre els pobles d'Europa despertava la revolució i la Constitució espanyola: «*Las noticias que recibo de todas partes acerca de la impresión que han causado los últimos acontecimientos de España me confirman más y más en la idea de que tarde o temprano el sistema constitucional y representativo será adoptado generalmente.*»⁵

Des del començament de la revolució, el govern constitucional es mostrà molt preocupat per la frontera francesa, on s'estacionaren un gran nombre de tropes i on es temia un atac en qualsevol moment. Durant els mesos d'abril i maig de 1820, el govern espanyol realitzà nombroses gestions davant l'ambaixador francès a Madrid perquè retiressin les tropes de la frontera. La resposta del

² Les referències genèriques al Trienni Liberal a Catalunya procedeixen de R. ARNABAT, *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)*, Vic, Eumo, 2001, i *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània, 1820-1823*, Lleida, Pagès Editors, 2006; i del conjunt de l'Estat d'A. GIL NOVALES, *Las Sociedades Patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos*, 2 vol., Madrid, Tecnos, 1975.

³ Vegeu la correspondència dels ambaixadors espanyols servada a l'AHN. Secció Estado, lligall 2.983).

⁴ AHN, Estado, lligall 2.988.

⁵ Carta amb data de 2 de maig de 1820. Cartes semblants procedents d'altres ciutats italianes, de França, i de Prússia (AHN, Estado, lligall 2.983).

govern del país va consistir a dir que no hi havia més tropes que les necessàries i que aquestes no tenien cap altre objectiu «*que la precaución*». En realitat, les autoritats franceses temien més el contagi revolucionari a terres franceses, que no pas la pròpia revolució a Espanya, ja que segons informaven des de la frontera «*el espíritu público de los departamentos fronterizos de Francia es favorable al sistema actual de España*».⁶ Malgrat tot, la Junta Provisional no va adoptar cap mesura enèrgica contra França, i emmascarà sistemàticament els informes del cap polític de Catalunya sobre la presència de tropes franceses a la frontera, fins al punt de donar la raó als francesos i afirmar que «*se sabe son infundados los rumores sobre reunión de tropas en la frontera francesa*».⁷ Tan sols el Secretari de la Guerra ordenà als caps polítics de Catalunya i Aragó que «*estuviesen atentos a lo que ocurriese y rechazasen a las tropas francesas en caso de ataque*».⁸

A partir del mes de setembre, la correspondència diplomàtica del govern espanyol reflecteix preocupació per un altre aspecte, l'impacte de les revolucions a Nàpols i Sicília (2 i 3 de juliol) i a Portugal (24 agost) en l'ànim de les potències d'Àustria, Rússia i Prússia, i les repercussions que podia tenir a Espanya. El reaccionari vescomte de Martignac ho tenia clar: «No podia considerar-se com un accident lleu, ni la seva intervenció per posar-hi ordre com un remei sense urgència», i afegia que «l'exemple de Nàpols animà el Piemont que, al seu torn, animà el de Portugal. Allà també una revolta, una insurrecció, van portar una commoció; allà també la Constitució de Cadis va ésser proclamada amb les armes a la mà, amb el soroll de fons de l'esfondrament del tron i de totes les velles institucions de la monarquia d'un sol cop.»⁹

El govern espanyol seguí una estratègia, qualificada de «*perfectamente neutral*», respecte del règim liberal de Nàpols, deixant que les potències

⁶ Ofici del Secretari de la Guerra en la Junta Provisional, reproduint una carta del tinent coronel J. Cortinies des de Perpinyà amb data de 15 d'abril de 1820 (ACD, PRFVII, t.35, fs.175 i 186).

⁷ Ofici del secretari d'Estat en la Junta Provisional amb data de 29 d'abril de 1820 (ACD, PRFVII, t. 35, f. 229).

⁸ Ofici reservat amb data de 8 d'abril de 1820 (AHN, Estado, lligall 3.032-2). Vegeu també els informes del cap polític i el Capità General de Catalunya al Secretari de Governació amb data de 8 d'abril de 1820, i d'aquest amb el secretari d'Estat i de la Guerra amb dates de 8 i 9 d'abril de 1820 (ACD. PRFVII. t. 35, 36, i 38).

⁹ V. de MARTIGNAC, *Essais historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention de 1823*, París, 1832, ps. 272 i 284-286.

absolutistes actuessin lliurement per tal d'enderrocar-lo, tot manifestant, això sí, un desacord verbal.¹⁰ Pensava que desentenent-se de les altres revolucions que havien seguit els seus passos aconseguiria salvar el règim constitucional a Espanya. Una actitud del tot errònia, com es demostrà *a posteriori* i que va facilitar la tasca contrarevolucionària a les potències absolutistes que van poder anar apagant els incendis revolucionaris un darrere l'altre, sense haver d'afrontar-los conjuntament. Els sistemes constitucionals de Nàpols i Sicília serien esclafats per les tropes austríaques el 23 de març de 1821, i el del Piemont el 10 d'abril, seguint els acords presos als congressos de Troppau (octubre de 1820) i Laibach (gener de 1821) per les potències absolutistes, i provocant una forta onada d'emigració política cap a Espanya. A partir d'aquest moment comença a parlar-se d'una possible invasió dels exèrcits de la Santa Aliança.¹¹

No era simple propaganda, ja que el govern francès començava a estudiar seriosament la possibilitat d'envair Espanya, tal com informava l'ambaixador espanyol a París, marquès de Santa Cruz, el mes de gener de 1821: «*Había comisionado algunos de sus Generales para que formen un Plan de Campaña contra España*», i afegia que el govern francès «*no tomará partido ninguno hasta ver el resultado de la Conferencia de Laybach, el cual si le da margen a ello, tratará de mezclarse abiertamente en las cosas de España, en el sentido antiliberal, y que a fin de hacernos perder la popularidad que tiene en Francia nuestra causa, nos propondrá un tratado de Comercio y alguna cesión territorial en América; suponiendo que negándonos a ambas pretensiones, el interés propio hará que cambie en contra nuestra la opinión pública que ahora nos es favorable.*»¹²

A partir de l'estiu de 1820 comencen a ser presents en la correspondència diplomàtica notícies sobre l'activitat contrarevolucionària d'espanyols a França. Així, el mes d'agost, el cònsol espanyol a Baiona informava que: «*Van llegando algunos españoles disgustados del régimen Constitucional. Los que se hallan en esta*

¹⁰ «Memoria leída a las Cortes por el Sr. Secretario del despacho de Estado en la Sesión de 11 de Julio de 1820» (AHN, Estado, lligall 2.983). Vegeu A. GIL NOVALES: «Espanya exporta la revolución. Repercusiones internacionales del Trienio Liberal», *Cuadernos de Historia 16 El Trienio Liberal*, 1985, pàg. 20-31; i H. C. PELOSI, «La política exterior de España en el Trienio Constitucional», *Cuadernos de Historia de España*, t. XLIX-L, 1969 i LI/LII, 1970.

¹¹ Carta datada de Munic el 30 de novembre de 1820 (APR, PRFVII, t. XXI, f. 145).

¹² Carta tramesa des de París el 28 de gener de 1821 pel marquès de Santa Cruz al secretari d'Estat E. Pérez de Castro (AHN, Estado, lligall 3.032-1).

*ciudad conocidos por el nombre de Persas son 8 o 10. El marqués de Mataflorida que se presentó en este Reino bajo el nombre de Manuel Pérez o López, sus dos hijos, Calderón, Cerezo, Lavandero y los demás son tan bien acogidos por las Autoridades, como mirados con desprecio por las Autoridades [sic].»¹³ I el mes de novembre ja s'informava de l'activitat contrarevolucionària d'aquests elements, una qüestió que no deixarà de ser present en la correspondència del cònsol fins a la fi del Trienni.¹⁴ Tot i que des de la proclamació de la Constitució a Espanya a les viles franceses frontereres s'havien produït petits incidents que hi mostraven una important acceptació, l'activitat més important que s'hi registrà fou de tipus contrarevolucionari, com demostra la detenció a final de desembre de 1820 a la Jonquera d'una persona que venia de França amb 380 fulls del diari *L'ami de la religion et du Roi. Journal Ecclésiastique, politique et littéraire en langue française*.¹⁵*

LA FRONTERA I LA XARXA CONTRAREVOLUCIONÀRIA EXTERIOR (1821)

Al començament de febrer de 1821 el cònsol espanyol a Baiona, Juan Hernández, denunciava un pla conspiratiu que tenia el seu centre en aquesta ciutat francesa i que s'agrupava al voltant d'una societat anomenada Los Amigos del Orden, l'objectiu de la qual era «*destruir la Constitución y restablecer el Antiguo Gobierno*». Afegia que «*para esto enganchan y alistan a cuantos Españoles quieran tomar partido [...] El proyecto es repartir aquella gente que tengan en varios puntos de España y que en un día señalado, después de haber aumentado el número, se alboroten y recorran varios lugares gritando muera la Constitución, Viva Fernando 7º y la Religión [...]. Hay una correspondencia establecida desde Bayona hasta Córdoba por medio de propios a pie que se mudan cada 8 o 10 leguas.*»¹⁶ Aquesta societat estava dirigida pel marquès de Mataflorida i els seus dos fills, i disposava de la col·laboració de comissionats a Bordeus (Ángel Calderón) i París (Vicente Quesada). D'aquesta societat sorgí el pamflet *Juicio Astronómico Político del año 1821 compuesto por un*

¹³ Carta amb data de 25 d'agost de 1820 (AHN, Estado, lligall 5.228).

¹⁴ Carta del cònsol de Baiona amb data de 12 de novembre de 1820 (AHN, Estado, lligall 5.228).

¹⁵ ADPO. lligall 4MP - 652.

¹⁶ Carta de J. Hernández al secretari d'Estat, datada a Baiona l'1 de febrer de 1821 (AHN, Estado, lligall 3.032-1).

amigo del orden, en el qual apareixen els trets característics de la propaganda reialista posterior.¹⁷ Les notícies sobre l'activitat contrarevolucionària són cada cop més nombroses: adquisició d'armes i cavalls a França que posteriorment entren a Catalunya i Espanya, actuacions del cordó sanitari a favor dels reialistes espanyols, reunions conspiratives a la franja fronterera, etc., tot amb l'objectiu, segons un comerciant de Perpinyà, «*de fomentar el partido anticonstitucional en cuyos hechos presumo que mi gobierno tiene alguna influencia*».¹⁸

Durant els primers mesos de 1821 es desenvolupà una veritable emigració silenciosa dels caps de la contrarevolució, com ha assenyalat el marquès de Miraflores: «*Los baños de Bañeras [de Luchon] en este verano estuvieron muy concurridos de personas fugadas, todas sedientas de conspirar para vengarse; y en París se trabajaba incesantemente y con actividad para destruir el Edificio Constitucional por manejos secretos, que fomentaban la guerra civil en España, aprovechando no solo los intereses vejados del Clero y de algunos individuos, que producían descontento, sino también de la miseria pública, que prestaba brazos para obrar en la dirección que le diese la mano que les enseñase un pedazo de pan y una peseta.*»¹⁹ El general Francisco Eguía, per exemple, arribà a Baiona el 29 de juny, i des d'aquesta ciutat desenvolupà la seva activitat contrarevolucionària.²⁰ Però el govern francès arribà a la conclusió que Eguía era una completa nul·litat per dirigir la contrarevolució. Els informes del vescomte de Boisset, que hi mantenia relació, eren demolidors: s'havia gastat sense cap efectivitat els milions de francs que va rebre per a la contrarevolució.

Descartat Eguía, el mes d'abril de 1822 el govern francès es dirigí a Mataflorida per tal que dirigís la contrarevolució.²¹ Tot i això, el mes de maig, i veient la tossuderia de Mataflorida de no acceptar cap reforma, el govern

¹⁷ Document annex a la carta tramesa per J. Hernández al secretari d'Estat datada a Baiona l'1 de febrer de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-1).

¹⁸ Informe d'un comerciant de Perpinyà al cònsol d'aquesta ciutat amb data de 4 de febrer de 1821 (AHN, Estado, lligall 5.228).

¹⁹ MIRAFLORES, Marquès de [Manuel Pando Fernández de Pinedo], *Apuntes histórico-críticos para escribir la historia de la revolución de España desde el año de 1820 hasta 1823*, Londres, Ricardo Taylor, 1834, ps. 99-100.

²⁰ Exposició d'Eguía al rei amb data d'1 de desembre de 1823 (APR, PRFVII, t. XXIV, fs. 15-17). No explica Eguía aquí les seves bones relacions amb una *pastelera* de Baiona, on estava acollit.

²¹ Cartes de F.M. De Balmaseda al M. de Mataflorida amb dates de 8, 10 i 11 d'abril de 1822 (APR, PRFVII, t. LXXVII, f. 141).

francès també començà a deixar-lo de banda. Per compensar la desatenció del govern francès, Mataflorida intentà mantenir línies obertes amb les altres potències absolutistes.²²

Des de l'inici de la revolució espanyola, els francesos havien augmentat de manera considerable la tropa instal·lada a la franja fronterera, primer amb l'excusa d'evitar un *contagi revolucionari* i, després, d'evitar el contagi de la febre groga. L'acumulació de tropes a la franja fronterera es realitzà amb el vistiplau de l'ambaixador espanyol a París, el reialista marquès de Casa Irujo i la incompetència del govern moderat, que es va fer l'orni. Només el cònsol espanyol a Baiona, J. Hernández, va alertar una vegada i una altra del perill que significava la progressiva militarització de la frontera, sobretot de la catalana.²³

A final de 1821, uns 23.000 soldats francesos ocupaven la frontera amb Espanya, una tercera part als Pirineus Orientals a la frontera amb Catalunya. Ho reconeixien les pròpies autoritats franceses: «*Le cordon sanitaire tendu par nos troupes au long de la frontière, transformé en armée d'observation, devenait Corps expéditionnaire pour entrer en Espagne.*»²⁴ Tots els testimonis convergeixen en el fet que el cordó sanitari fou un pretext per protegir i impulsar l'actuació contrarevolucionària a Espanya, i especialment a Catalunya i Navarra. La correspondència entre la policia francesa i el prefecte de Perpinyà l'any 1821 deixa ben clar que les tropes reialistes aprofitaven el suposat cordó sanitari per escapolir-se de la persecució de la Milícia i l'Exèrcit i per disposar d'una rereguarda segura.²⁵ Els caps polítics de Catalunya, Navarra i el País Basc en la seva correspondència amb el secretari d'Estat, confirmaven les denúncies dels espanyols liberals residents a França.

²² Un comentari sobre aquesta correspondència a l'APR, PRFVII, t. LXXVII, fs. 155-158.

²³ Ho podem comprovar en les seves correspondències amb el govern espanyol servades a l'AHN, Estado, lligalls 3.032-2 i 5.227, i lligall 6.156, respectivament.

²⁴ G. De GRANDMAISON, *L'expédition française d'Espagne en 1823. Avec onze lettres inédites de Chateaubriand*, París, 1928, p.82. A. THIERS, *Les Pyrénées et le midi de la France pendant les mois de Novembre et Décembre 1822*, París, 1823, p.182. Vegeu també P. SAHLINS, *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya. S.XVIII-XIX*, Vic, 1993, p.212

²⁵ Aquesta correspondència està servada a l'ADPO, lligall 4MP-151.

ELS PRELUDIS DE LA GUERRA CIVIL (1822)

Els problemes entre les autoritats espanyoles i les franceses per la utilització de la frontera i del cordó sanitari que feien els reialistes esclatà amb força a partir de l'inici de l'any 1822, quan els caps polítics de Catalunya, Navarra, Biscaia i Guipúscoa es queixaren al secretari d'Estat de *«las maquinaciones de los españoles refugiados en Francia, [la] protección que al parecer gozan del Gobierno Francés, [las] comunicaciones que tienen en España con los desafectos al régimen actual, y [de los] daños que producen con sus rumores alarmantes»*, i demanaren que es prenguessin mesures: *«Urgentes y oportunas, tanto para vigilar los pasos del Gobierno francés como para reclamar de él la remoción de las causas que dan lugar a los males expresados en los referidos papeles, y especialmente la internación a muchas leguas de la raya de los sujetos designados, que si bien poco temibles por su número, lo son en sumo grado por sus conexiones con los conspiradores interiores, y proyectos criminales que pueden llevar a efecto con tanta mayor facilidad cuanto más inmediatos se hallen infundiendo con sus manejos la osadía de los malos y desconfianza de los buenos, al mismo tiempo que retardan los progresos del orden y gobierno Constitucional.»*²⁶

Els reialistes ultres francesos, però, cada cop tenien més força, i aconseguiren finalment foragitar el govern de centredreta encapçalat per Richelieu a mitjan mes de desembre de 1821, i substituir-lo pel dels ultres, en el qual jugaren un paper molt important J. de Villèle i M. de Montmorency, mentre l'oposició liberal i democràtica anava quedant cada cop més reduïda a mesura que fracassaven els diversos cops de mà republicans. Amb el canvi de govern la situació encara empitjorà més per als constitucionals espanyols, tot i el descontentament de molts oficials francesos vers el seu govern: *«Los militares reformados son muchos y muy descontentos de su situación; entre los que quedan efectivos hay muchos que echan de menos las ocasiones de obtener grados y fortunas que tuvieron en los tiempos gloriosos de Bonaparte, que desearían una guerra o cuando no, una revolución que les hiciese pescar a río revuelto. Así lo indican las conspiraciones repetidas aunque abortadas»*, com les del generals Montarlot i Breton el mes de febrer.²⁷ A més, amb el cordó, el govern francès pretenia

²⁶ Carta de F. X. Pinilla al secretari d'Estat amb data de 29 de gener de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

²⁷ Carta de l'ambaixador espanyol a París al secretari d'Estat amb data de 1 de gener de 1822 (AHN, Estado, lligall 5.227).

evitar «la introducción en aquellas Provincias de Proclamas y papeleo subversivo» i «defenderse del contagio de ciertas doctrinas peligrosas». ²⁸ De fet, les autoritats franceses no acabaven de refiar-se de les seves tropes al cordó, i trobem constants instruccions del prefecte dels Pirineus Orientals perquè la policia controlés, sobretot, els oficials per les seves orientacions liberals. ²⁹

Que els francesos reforçaven cada cop més el cordó estava fora de dubte, igual que ho estava l'augment de l'activitat dels contrarevolucionaris espanyols, tal com informava des del mes de febrer de 1822 el liberal exaltat i cònsol espanyol a Perpinyà, José María Ruiz Sainz. Segons ell, les autoritats franceses havien donat ordres «para que no se rechacen y al contrario acojan en lo sucesivo a cualquiera que se presente a los Centinelas e implore su amparo declarándose fugitivo de ese Reyno». ³⁰ De la mateixa opinió era un espanyol que vivia a París a final de gener: «El número de tropas que guarnece nuestra frontera, no baja de veinte y ocho mil hombres aún que este ministerio ha declarado en varias ocasiones no pasar de catorce mil. Esta acumulación de fuerzas debía necesariamente disminuir a medida que decrece el riesgo y cesa el objeto sanitario que le servia de pretexto, y sin embargo sucede lo contrario [...] Pero el hecho que en mi concepto merece más atención es el de que algunos prófugos de la acción de Elizondo, y otros puntos, hayan sido admitidos, socorridos y curados en Francia sin obstáculo, cuando los correos de gabinete y los viajeros procedentes de los Pueblos inmediatos se hallan rigurosamente sujetos a la ley de la Cuarentena.» ³¹ En aquesta mateixa línia es manifestaven l'Ajuntament de Puigcerdà, el cap polític de Catalunya i els de les províncies basques. ³²

²⁸ Carta xifrada de l'ambaixador a París, amb data de 12 de febrer de 1822, i carta del cònsol de Baiona amb data de 21 de març de 1822 (AHN, Estado, lligall 5.228). Cartes del marquès d'Irujo amb dates de 16 de març i 20 d'abril de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

²⁹ Vegeu les instruccions del prefecte als caps de policia de Foix i Perpinyà amb dates de 15 i 18 de juny de 1822 respectivament (ADPO, lligall 1MP-318).

³⁰ Carta adreçada al cap polític de Catalunya amb data de 17 de febrer de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

³¹ Carta al secretari d'Estat amb data de 31 de gener de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2). Carta del cònsol francès a Barcelona al prefecte dels Pirineus Orientals amb data de 19 d'abril de 1822, a l'ADPO, lligall 1MP-318).

³² Carta adreçada al secretari d'Estat amb data de 23 de gener de 1822. Carta de l'Ajuntament de Puigcerdà adreçada al cap polític de Catalunya amb data de 17 de gener de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

Els incidents a la frontera francesa foren constants. El 12 de febrer de 1822 les tropes del cordó empresonaren el batlle de la Jonquera en territori espanyol. A mitjan mes de març el batlle de Guils de Cerdanya havia empresonat sis francesos armats que voltaven pel municipi, un dels quals resultà ser l'oficial de les tropes franceses del cordó. Doncs bé, 300 soldats francesos entraren al poble i s'emportaren els presoners.³³ A final del mes de març les tropes del resguard militar de Girona i les Milícies Voluntàries de Figueres i de la Jonquera perseguien una partida reialista capitanejada per Misses i aquesta es refugià a territori francès cridant: «¡Viva el Rei tot sol, y muera la Constitución!» i insultant els milicians, sota la protecció de soldats francesos que «*tenían orden de proteger a los facciosos, y que si trataba de molestarlos se vería en la precisión de hacer fuego*».³⁴ Precisament, això era el que denunciaven els cònsols de Perpinyà i de Baiona: «*Las tropas francesas del cordón sanitario de Bayona tienen orden de no impedir la entrada en aquel Reino de los facciosos que se refugien en él sin armas*», mentre el govern francès feia l'orni als tebis requeriments del govern espanyol perquè internessin els reialistes lluny de la frontera.³⁵

Un dels dirigents reialistes que més activitat desplegà al departament del Pirineus Orientals fou Salvador Malavila que, des del mes de març de 1822, intentà formar «*una partida compuesta de Españoles y Franceses, y obrar hostilmente en las provincias de Cataluña contra el Gobierno existente y sistema Constitucional*». En un primer moment, aquesta temptativa no va tenir gaire èxit, tot i prometre que «*al llegar a los Pueblos de Cataluña saquearíamos las casas de los Constitucionales y Milicianos*», segons la declaració d'un penedit. El reclutament continuà assegurant-se als allistats «*el pan y una peseta diaria*». De mica en mica s'anaren trobant persones disposades a enrolar-s'hi, com ara un oficial francès que declarà que «*habiendo sido toda su vida militar, privado ahora de volver al servicio a causa de su opinión, no teniendo oficio alguno*

³³ Nota espanyola amb les queixes amb data de 7 de març de 1822 i contestació francesa amb data de 12 del mateix mes. I carta del cap polític de Catalunya al secretari d'Estat de 20 de març de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

³⁴ Carta del comandant militar de Catalunya al secretari de Guerra amb data de 13 d'abril (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

³⁵ Cartes al marquès de Casa Irujo, amb dates de 12 i 22 de març de 1822 (AHN, estado, lligall 3.032-2). Vegeu també l'acta del Consell d'Estat de 8 de maig de 1822 (AHN, Estado, llibre 25).

*y encontrándose sin un sueldo, se había puesto en manos de Malavilla y Maseres [Bessières?], quien le había dado un corto socorro y ofreciéndole el grado de oficial al entrar en España».*³⁶

El nucli realista de Perpinyà s'anà consolidant i aviat comptà amb la presència del citat Malavilla, Jorge Bessières, Domènec de Caralt i el seu fill, i Terrades, fins al punt que s'intentaren diversos atacs sobre les terres gironines el mes d'abril d'aquest any 1822. Aquest mes d'abril també començaren a actuar les partides de *Misses* i *Mossèn Anton*, tot i que foren derrotades pels constitucionals. Malgrat tot, el veritable centre de la contrarevolució era la ciutat de Tolosa: «*Allí está la Junta Directiva y que desde aquel punto se dirige el plan con varias ramificaciones, entendiéndose principalmente con los refugiados españoles que residen en Bayona y Burdeos.*»³⁷ La creixent activitat contrarevolucionària obligà el cònsol de Perpinyà a publicar una nota titulada «*Aux Espagnols qui résident dans le département des Pyrénées orientales*» al *Journal de Perpignan* amb data de 20 d'abril de 1822, en la qual després de fer-se ressò del fet que «*quelques Espagnols réfugiés dans cette ville ont abusé de l'asile qu'ils y ont généreusement reçu, en conspirant par de sourdes menées contre l'ordre public et le Gouvernement de leur pays*» oferia «*de intéresser auprès du Gouvernement supérieur de S.M.C., pour obtenir le pardon de tous ceux qui auront cédé aux séductions susdites*», si feien una declaració exculpatòria en el termini de tres dies.³⁸ La crida no va tenir gaire èxit.

A començament de maig de 1822, Malavilla, Caralt, Terrades, i Febrero intentaren una altra entrada de les tropes realistes a Catalunya, i semblava que aquesta vegada la cosa seria definitiva. Fins i tot el bisbe de València es traslladà de Tolosa a Perpinyà amb la idea d'entrar a Espanya, «*pues según voz que aquí corría en aquellos días la reacción debía ser general en Cataluña*», tal com s'havia anunciat en el full *Aviso a los Españoles* que havia sortit com a suplement del diari de Perpinyà.³⁹

³⁶ Cartes del cònsol de Perpinyà amb dates de 20 d'abril i d'11 de maig de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

³⁷ Carta del cònsol de Perpinyà amb data de 30 d'abril de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

³⁸ Suplement del *Journal de Perpignan*, núm. 36 de 20 d'abril de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

³⁹ Cartes del cònsol de Perpinyà amb data de 7, 11, 14, 18 i 28 de maig de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

El 6 de maig el govern espanyol es decidia a contestar les dilacions del govern francès amb una descripció acurada de les activitats contrarevolucionàries desenvolupades a territori francès:

«El Gobierno de S.M. calculó con justa previsión los males que habían de originarse de la acogida que hallaban en territorio francés los prófugos españoles que se valían de aquel asilo para conspirar contra su Patria. Se anunció como positiva que Eguía, Núñez Abreu y otros fraguaban en Bayona planes sedición y de trastorno, mantenían correspondencias criminales, seducían a los habitantes de las provincias fronterizas, excitaban a los militares a la desertión, y habían convertido aquel punto en un foco de conspiración permanente. Con igual designio Quesada y otros, compraban armas en Burdeos, procuraban alistar ilusos, promovían en Navarra y otras provincias el germen de la discordia. Mientras en toda la parte occidental de la frontera se trabajaba con tanta tenacidad y escándalo, los agentes de estos planes inicuos hacían en Perpiñán otro alistamiento de facciosos, organizaban una Partida, y se preparaban a promover en Cataluña planes no menos criminales. A la misma sombra del Cordón francés el faccioso Misas y otros malvados (que habían logrado con ese abrigo escapar al justo castigo de las leyes, librándose de la persecución de nuestras tropas y Milicias), se valían del mismo territorio francés para combinar allí sin peligro los proyectos más destructores contra la Nación.»⁴⁰

El govern espanyol exigia al govern francès que canviés d'actitud i adoptés les mesures necessàries per evitar que continués aquesta situació, i exigia a l'ambaixador espanyol a París *«que inmediatamente haga la más enérgica reclamación a ese Gabinete, recapitulando los hechos; que insista en la internación efectiva de los conspiradores de Bayona y Burdeos; que pida la internación y dispersión más completa de los restos de la partida que se ha introducido en Francia por la frontera de Cataluña; que manifieste los perjuicios comunes que traen a ambas Naciones semejantes desavenencias; que haga resaltar el contraste que forma la conducta de uno y otro Gobierno, [... y] pida una respuesta categórica y terminante, para que S.M. pueda adoptar las medidas que juzgue más convenientes, con arreglo a la conducta y disposición que manifieste ese Gabinete.»*

⁴⁰ Carta del secretari d'Estat al marquès de Casa Irujo, amb data de 6 de maig de 1822 (AHN, Estado, lligall 3.032-2).

Una setmana més tard, el 14 de maig, el govern espanyol tornava a queixar-se, aquest cop pel comportament del prefecte dels Pirineus Orientals per la protecció que donava a les partides reialistes: *«Por manera que cada ventaja que logran las armas nacionales contra los enemigos de la Patria, ofrece una nueva ocasión de que hallan estos acogida en la frontera de una Nación aliada, de que a la sombra de sus mismas tropas se rehagan de nuevo y vuelvan más osados a probar fortuna. [...] en Toulouse existe el centro de una conspiración organizada que esta favoreciendo los disturbios en Cataluña.»*⁴¹

Amb data de 27 de maig, el secretari d'Estat manifestava a Irujo que s'havien imprès a Bordeus 6.000 exemplars *«de una proclama subversiva»*, així com el *Manifiesto que los amantes de la Monarquía hacen a la Nación Española, a las demás Potencias y a sus Soberanos*, i afegia que *«su publicación forma parte del plan combinado de subversión y de trastorno, fraguado en las fronteras del territorio francés, y consentido y tolerado, cuando no sea protegido por las autoridades de una Nación amiga»*.⁴² Mentrestant, des del *Diario de Barcelona*, es denunciava que al territori francès: *«No solamente se han comprado armas y municiones para el ejército de la fe por sus agentes y habilitados en Francia (lo decimos supuesto que ya todos cacarean) sino que también se están cosiendo con gran premura uniformes. Se han repartido las cintas del color llamado de Inquisición que es verde oscuro, y con el letrero de "Religión, Rey o muerte"»*.⁴³

París era el centre des d'on es coordinava l'actuació dels agents secrets de Ferran VII, com Antonio Vargas Laguna, Pedro Gómez Havelo, marquès de Labrador, José Álvarez de Toledo, José Morejón, i Antonio Gómez Calderón. A això s'hi afegia el doble joc que feia l'ambaixador espanyol a París, marquès de Casa Irujo (reemplaçat l'octubre de 1822 pel duc de San Lorenzo), i els contactes amb el govern francès per mitjà del comte de La Garde (Augustin Pelletier) antic ambaixador de França a Madrid. Es tractava d'alguna manera d'una xarxa paral·lela a la que intentaven muntar per la seva banda Mataflorida i Eguía i que hem comentat més amunt. Al final acabà funcionant una mena de xarxa secreta a l'estranger que mantenia una correspondència entre els tres pols principals: Baiona,

⁴¹ Carta del secretari d'Estat a Irujo amb data de 14 de maig, (ANH, Estado, lligall 3.032-2).

⁴² Carta del secretari d'estat a Irujo amb data de 27 de maig, (ANH, Estado, lligall 3.032-2).

⁴³ *Diario de Barcelona*, núm. 128, de 8 de maig de 1822, p. 1.216.

París i Roma, per tal de preparar l'aixecament que intentaven organitzar Eguía i Mataflorida.⁴⁴

Lluís XVIII i el govern francès, però, encara continuaven sense tenir clara la necessitat i l'oportunitat d'intervenir a Espanya, i això per tres motius. Primer, perquè encara recordaven la derrota de 1814; segon, perquè exigien una declaració pública de Ferran VII manifestant que era presoner del govern liberal i que demanava l'ajut estranger, i tercer, perquè li demanaven que fes una declaració compromentent-se a no tornar l'any 1814, sinó a fer les modificacions necessàries *«qui concilient les droits de la Couronne avec les libertés légales de ses sujets»*.⁴⁵

Mentrestant, Ferran VII cursava les cartes d'habilitació com a persones de confiança seves a Antonio de Vargas Laguna, davant del rei de Nàpols, i al duc de Fernán-Núñez, davant del rei de França, *«para que trates en Secreto con S.M., o con cualquiera Soberano de Europa que sea necesario, o con las personas que se dignen designar, de mis intereses particulares y los de mi familia, prestando los auxilios que pueda, ya de fuerza armada, o ya pecuniarios para salvarme del peligro que amenaza a mi Real Persona, y evitar la ruina de la España, y aun de la Francia misma»*.⁴⁶ Finalment, les potències europees, per iniciativa de l'emperador Alexandre, acordaren tractar el tema d'Espanya al Congrés de Verona. Immediatament, el Rei acredità Vargas davant dels sobirans europeus *«para tratar en secreto de mis intereses particulares y de los de mi familia, con el objeto de salvar nuestras vidas y a la nación entera de la opresión en que nos tiene la facción revolucionaria que la domina»*.⁴⁷

⁴⁴ Vegeu la carta amb instruccions per a aquests agents datada a Madrid el 16 de febrer de 1822, i la carta de F. Eguía al comte de Fernán-Núñez datada a Baiona el 28 de febrer de 1822 (AHN, Estado, lligall 2.579).

⁴⁵ Carta datada a París el 29 de juny de 1822 (AHN, Estado, lligall 2.579).

⁴⁶ AHN, Estado, lligall 2.579. Cartes d'habilitació com a agents del Ferran VII a l'estranger d'A. de Vargas i de Fernán-Núñez, datades a Madrid, el 16 de febrer de 1822.

⁴⁷ Amb data de 16 de febrer de 1822. AHN, Estado, lligall 2.579. Vegeu F-R. CHATEAUBRIAND, *El Congreso de Verona. Guerra de España. Negociaciones colonias Españolas*, 2 vol., Madrid, Imprenta de Fuentenebró, 1839.

LA FRONTERA EN EL MARC DE LA GUERRA CIVIL (1822-1823)

Al llarg del Trienni Liberal, amb l'agudització de l'enfrontament entre reialistes i constitucionalistes s'anirà ampliant la nòmina de catalans refugiats al departament dels Pirineus Orientals que pressionaran el govern francès perquè hi intervingui i restauri l'absolutisme, a més, financen i dirigeixen les partides reialistes que volten per Catalunya. La guerra civil que hi haurà a Catalunya entre l'estiu de 1822 i la tardor de 1823 convertirà la frontera francesa en un lloc d'aixopluc de les partides reialistes. Però serà a partir de la derrota d'aquestes partides, l'hivern de 1823 per mà de l'exèrcit constitucional i les milícies comandades pel general Espoz y Mina, quan la Regència d'Urgell, integrada pel marquès de Mataflorida, el baró d'Eroles i l'arquebisbe Jaume Creus, s'hagin de refugiar a França, juntament amb la majoria de components de les partides reialistes catalanes.

A final de 1822, segons les dades del vicecònsol espanyol a Perpinyà, hi havia entre 4.900 i 5.000 reialistes al departament dels Pirineus Orientals. Afegia que, de moment, *«han cesado las voces que corrieron de armarlos, y al contrario hace unos días que no reciben más socorro que el del pan y este escaso, de suerte que se hallan en la mayor miseria, sosteniéndose únicamente de las limosnas que recogen»*.⁴⁸ Aquestes xifres són una mica exagerades, perquè segons un recompte fet per l'administració francesa, a final de gener de 1823, hi havia un total de 1.556 soldats reialistes, 207 oficials i 401 religiosos (2.154 homes en total), com a refugiats catalans als Pirineus Orientals.⁴⁹ El cònsol de Baiona informava que la majoria dels dirigents reialistes estaven a Tolosa i Perpinyà, des d'on *«tratan de hacer provisión de armas y volver a tentar fortuna en Cataluña»*, al mateix temps que l'arquebisbe de Tarragona havia preparat un imprès que s'havia d'introduir a Catalunya. El cònsol afegia alguna bona notícia per als constitucionalistes espanyols, com ara que si bé les autoritats civils franceses eren favorables als reialistes, les militars ho eren als constitucionalistes.⁵⁰

⁴⁸ Carta de 17 de desembre de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228).

⁴⁹ ADPO, lligall 4MP-339.

⁵⁰ Cartes de 3, 7, 10, 14, 17, 21 i 28 de desembre de 1822 (AHN, Estado, lligall 6.228). Segons P. SAHLINS, *Fronteres...*, p. 218, el nombre màxim de refugiats hauria arribat als 8.000 el febrer de 1823.

La situació dels soldats realistes a França era força miserable, tal com va escriure Josep Nin, Xaconin, un reialista d'Albinyana (Baix Penedès) que acompanyava el general Romagosa: «Ens ban donà lo pa; de tanta gana que teníem, quan se'l ban donà de seguida se'l vam acabà y los francesos deien "Miserable espanyol", y quasi ploraven.» Després de voltar per la Catalunya Nord, s'establiren al campament de Sant Esteve, on foren vestides, alimentades i armades. En aquests campaments, distribuïts per la Cerdanya i el Roselló, els reialistes reorganitzaren les seves forces. Les dificultats d'aprovisionament crearen continus problemes entre els reialistes i les autoritats franceses, ja que cal considerar que al departament francès dels Pirineus Orientals s'hi van anar estacionant fins a uns 6.000 reialistes refugiats que havien de ser alimentats diàriament. Tot plegat comportà greus alteracions de l'ordre públic pels enfrontaments entre els reialistes, o entre els reialistes i la població francesa, com el que protagonitzaren les tropes de Misses davant l'església de Perpinyà.

Malgrat les seves divisions, els reialistes preparaven el rearmament per tornar a intentar entrar a Espanya, i d'això en donava una completa informació el vicecònsol de Perpinyà, que manifestava que *«de algunos días a esta parte se observa que los facciosos refugiados aquí hacen nuevos esfuerzos para ponerse en estado de volver a Cataluña»*. Esforços que es concretaven en el reclutament que feien els oficials reialistes: *«Recorre los diferentes pueblos del Departamento donde hay refugiados Españoles para alistar aquellos que quieren regimentarse. Me han asegurado también que son muy pocos los que se prestan a ello, y al contrario muchos están ya decididos a regresar a sus casas.»*⁵¹ En tenim un bon exemple en les manifestacions d'un oficial reialista que havia d'entrar per Prats de Molló amb l'objectiu de *«reunir los desertores que se han acogido al indulto y retirado a sus casas»*. Pel que fa al seu armament, el vicecònsol informava que *«han contratado algunos centenares de fusiles y sables con dos armeros de esta ciudad, [...] No falta quien diga, que estas contratas son simuladas y que los fusiles saldrán de la Ciudadela»*, i que disposaven de la col·laboració de les autoritats franceses, que si bé feien deixar les armes als reialistes quan entraven a França, les hi tornaven quan retornaven a Espanya: *«Si a los facciosos se les quitan cuando vienen a este Reyno, es solo para que en él estén desarmados, y no para desarmarlos en obsequio a la amistad entre ambas naciones.»*⁵²

⁵¹ Carta de 5 de gener de 1823 (AHN, Estado, lligall 6.228).

⁵² Carta d'11 de gener de 1823 (AHN, Estado, lligall 6.228).

Els intents de regimentació dels reialistes refugiats a França foren finalment executats pel tinent coronel Josep M. Atxer per ordre expressa de l'arquebisbe Creus i amb l'objectiu de formar un *Regimiento de Infantería de Línea denominado de la Reunión*. El resultat final fou que dels 1.408 individus censats, se n'allistaren 1.142, i 266 s'hi negaren. El seu organitzador reclamava a les autoritats franceses que li assenyalessin «*un Cantón en donde pueda aquel Regimiento estar lo más posible que sea reunido, a fin de procurarle una pronta y sólida instrucción y disciplina*», i proposava que es fessin gestions davant el govern francès perquè prenguéss mesures contra els que s'hi havien negat.⁵³

A mitjan mes de gener de 1823 els reialistes ja tenien a punt una altra entrada a Catalunya, tal com denunciava el vicecònsol de Perpinyà: «*Continúan los preparativos militares y las voces que circulan en la ciudad y en el Ejército son todas de guerra*».⁵⁴ Després fou Malavila qui volgué organitzar dos regiments amb els reialistes refugiats al departament. El mateix vicecònsol manifestava que els preparatius per reprendre la guerra civil que tenien el seu centre a Tolosa amb Eguía com a cap, abastaven també Navarra (amb O'Donnell al capdavant) i l'Aragó (dirigida per Buisan i el pare Cirilo). Afegia que a mitjan gener continuaven entrant reialistes a refugiar-se a França, perseguits per les tropes constitucionals, però que un cop establerts en territori francès eren vestits i armats: «*En lo que no hay duda es que se están cosiendo vestuarios en varias ciudades de la frontera para los facciosos de Cataluña y Navarra al mismo tiempo que por todas partes se les persigue y se ven precisados a acogerse a la protección de la Francia para libertarse del castigo*».⁵⁵

Els intents dels reialistes per tornar a entrar a Catalunya el gener i febrer de 1823, fracassaren un darrere l'altre, de manera que el nombre de reialistes i altres persones refugiades als Pirineus Orientals va créixer fins que, a final del mes de febrer, arribava a les 6.000 persones (la meitat eren soldats i l'altra meitat, dones, homes sense armes i clergues). Estaven repartits per una munió de pobles del Rosselló, el Vallespir, l'Alta Cerdanya i el Conflent. Però, tot i que el desànim entre els reialistes refugiats a França era important,

⁵³ Vegeu la carta d'Atxer al Prefecte dels Pirineus Orientals, amb data de 4 de gener de 1823 (ADPO, lligall 4MP-260).

⁵⁴ Carta de 28 de gener de 1823 (AHN, Estado, lligall 6.228). Informe de la policia al Prefecte de Perpinyà amb data 19 de gener de 1823 (ADPO, lligall 4MP-82 i lligall 4MP-260).

⁵⁵ Cartes de 10, 13, 17, 21 i 26 de gener i de 17 de febrer de 1823 (AHN, Estado, lligall 6.156).

pocs s'acolliren a l'indult decretat pel govern constitucional espanyol. Tot i no acollir-se a l'indult, tampoc tenien gaire interès a continuar allistats a les ordres d'Eroles, ja que dels més de cinc mil refugiats que restaven a França, només 1.721 s'allistaren voluntàriament el mes de març de 1823 (350 homes a Banyuls, 363 a Bages, 350 a Bruidau, 285 a Ositafa, i 373 a Torreferera).⁵⁶ Tot i que els allistats eren els únics que tenien assegurats l'alimentació i el vestit: *«La mayor prueba que muchos se niegan a regimentarse es de que pasando de 5.000 los que se hallan en el Departamento en estado de tomar las armas, hasta ahora se dan solo 2.000 raciones diarias para los alistados.»* De mica en mica, entraren més homes per enrolar-se a les files reialistes a França.⁵⁷

El 13 de març, segons el Prefecte dels Pirineus Orientals, el nombre oficial de refugiats espanyols en aquest departament era de 4.278, dividits en sis classes, i per al seu manteniment eren necessaris 20.942 francs mensuals. Eren el doble dels que hi havia el mes de gener d'aquest mateix any.⁵⁸ Cal assenyalar que, a més d'aquests homes refugiats als Pirineus Orientals, tenim notícies d'un nombre important de refugiats a Tolosa: 529 (53 oficials i 476 sotsoficials i soldats) que s'ajuntaran als homes d'Eroles a Sant Andreu de Salanca; a Narbona, 820 soldats i sotsoficials; a Carcassona, 118 oficials i soldats; i a Albi, 308 oficials i soldats.

L'empenta definitiva de l'exèrcit francès possibilità que, finalment, en les darreres setmanes de març l'exèrcit reialista refugiat a França pogués organitzar-se a Sant Llorenç de la Salanca, aconseguint de formar fins a vuit batallons (uns 4.000-5.000 homes).⁵⁹ Eroles, el seu delegat, Gabriel Serra; el seu intendent, Domingo Mª Barrafió, i el seu comissari de guerra, Joan Daura, traslladaren el campament a Banyuls d'Aspres, i aconseguiren allistar uns 7.000 homes que estaven estacionats al campament de Sant Esteve. Segons el cònsol espanyol, molts s'hi havien apuntat per la ració i la paga que

⁵⁶ ADPO, lligall 1MP-56, registre 346 (9 de març de 1823) d'entrada de la correspondència de l'oficina de policia de Perpinyà.

⁵⁷ Informes del cònsol de Perpinyà en dates de 14 de desembre de 1822, 5 i 11 de gener i 11 i 16 de març de 1823 (AHN, lligall 6.228).

⁵⁸ Informe del prefecte al Ministeri de l'Interior amb data de 13 de març de 1823 (ADPO, lligall 1MP-406). ADPO, lligall 4MP-339 «Control religieu espagnole». Carta d'18 de març de 1823 (AHN, lligall 6.228).

⁵⁹ Elaboració pròpia a partir de les dades del document «Nota de los Soldados de la facción refugiados en este Departamento [de Perpinyà]» (AHN, Estado, lligall 6.228).

efectuava directament l'exèrcit francès, però, alhora, els oficials reialistes estaven força descontents, perquè amb la reorganització havien perdut un o dos dels graus que tan alegrament s'havien autoconcedit en molts casos. Per altra banda, s'imprimiren a Perpinyà uns impresos en forma de pregària que es repartiren per les parròquies catalanes per tal que es llegissin «*para que el señor llame a debido conocimiento a los españoles descarriados.*»⁶⁰ La reorganització de les forces reialistes fou força complexa, ja que els seus homes estaven acostumats a funcionar autònomament i no eren gaire partidaris de la reglamentació militar.⁶¹

La majoria d'ells tornaran a Catalunya acompanyant les tropes franceses dels Cent Mil de Sant Lluís que entraran el mes d'abril de 1823. Després de set mesos de lluita, l'exèrcit francès i els reialistes retornaran el tron absolut a Ferran VII, que inicià una brutal repressió contra els constitucionals, fet que provocà l'exili d'uns 6.000 catalans, majoritàriament a França.⁶²

CONCLUSIONS

La frontera francoespanyola jugà un paper fonamental en l'activació de la contrarevolució a Catalunya l'any 1821 i començament de 1822. L'actuació del cordó sanitari a la frontera francesa es convertí en un exèrcit d'observació que, a més de ser una amenaça permanent per a l'Espanya constitucional, serví de rereguarda segura a les partides reialistes i de refugi per als dirigents contrarevolucionaris. Per una altra banda, els plans contrarevolucionaris dissenyats des de la Cort i dirigits pel Rei, cada cop més, van formar una imbricació amb la política internacional de les potències absolutistes europees mitjançant una xarxa d'ambaixadors secrets a les principals capitals europees. A tot plegat cal afegir-hi l'aposta decidida de la majoria del clergat

⁶⁰ Carta de 29 de març de 1823 (ANH, Estado, lligall 6.228). Molta informació sobre els refugiats reialistes espanyols durant els mesos de març i abril de 1823 al lligall MP4-341 de l'ADPO.

⁶¹ Informes dels caps de policia de Narbona, Tolosa, Carcassona, i Albí al prefecte dels Pirineus Orientals amb dates de 9, 18, 20 i 24 de març de 1823 (ADPO, lligall 1MP-88).

⁶² R. ARNABAT, «Repressió liberal i restauració de la monarquia absoluta (la postguerra de 1823-1824)», *Segon Congrés Recerques: Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Lleida, Recerques, Pagès editors i Universitat de Lleida, 2002, vol. I, pàg. 422-440.

i dels prelats vers la contrarevolució que es concretà en una important tasca propagandística que va permetre de lligar antirevolució i contrarevolució, i a posar al seu servei la seva xarxa organitzativa i una part important dels seus recursos, amb els quals es finançaren bona part de les primeres partides reialistes. Altres aspectes van afavorir el desenvolupament de la contrarevolució entre la primavera de 1821 i la de 1822: la divisió dels liberals, el control d'alguns ajuntaments per part dels reialistes, la política econòmica liberal, la conjuntura econòmica i social, i les activitats propagandístiques de la contrarevolució. Els analitzarem en el proper capítol.

L'augment de l'activitat contrarevolucionària a la frontera francesa a partir de començament de 1822 i fins a la primavera de 1823 està directament relacionada amb la reactivació de la xarxa contrarevolucionària exterior connectada amb el Palau Reial. Fracassats els plans de contrarevolució interior, el Rei i els altres dirigents contrarevolucionaris van optar clarament per apostar per una intervenció estrangera. De fet, després del congrés de Laibach tothom esperava que se celebrés el que hauria de tractar d'Espanya. I aquest fou el de Verona, on s'encarregà a França intervenir a Espanya i posar fi al sistema constitucional, esclafant d'aquesta manera la darrera flama revolucionària que quedava a l'Europa de la Restauració l'any 1823.

FONTS

Archivo Histórico Nacional (AHN).

Secció Estado. Lligalls 2.579, 2.983, 2.988, 3.032-1/2, 5.227, 5.228, 6.156, 6.228; i llibre 25.

Archivo del Congreso de los Diputados (ACD).

Papeles Resevados de Fernando VII. Volums 35, 36, i 38.

General. Lligall 32, expedient 191.

Archivo del Palacio Real (APR).

Papeles Resevados de Fernando VII. Volums XXI, XXIV i XXVII.

Archives Départementales des Pyrénées-orientales.

Sèrie 1MP. Prefectura. Lligalls 56, 318, 406 i 409.

Sèrie 4MP. Policia. Lligalls 82, 151, 260, 339, 652.

BIBLIOGRAFIA

- ARNABAT, Ramon, *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)*, Vic, Eumo, 2001.
- Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània, 1820-1823*, Lleida, Pagès Editors, 2006.
- «Repressió liberal i restauració de la monarquia absoluta (la postguerra de 1823-1824)», *Segon Congrés Recerques: Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Lleida, Recerques, Pagès editors i Universitat de Lleida, 2002, vol. I, pàg. 422-440.
- «El segle XIX. L'exili continu (liberals, carlistes, republicans, socialistes, anarquistes)», conferència pronunciada en el Museu d'Història de Catalunya dins del cicle *Els exilis dels catalans*, organitzat per la Societat Catalana d'Estudis Històrics de l'IEC (10 de desembre de 2008).
- CHATEAUBRIAND, François-René De: *El Congreso de Verona. Guerra de España. Negociaciones colonias Españolas*, 2 vol., Madrid, Imprenta de Fuentenebró, 1839.
- GIL NOVALES, Alberto, *Las Sociedades Patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos*, 2 vol., Madrid, Tecnos, 1975.
- «España exporta la revolución. Repercusiones internacionales del Trienio Liberal», *Cuadernos de Historia 16 El Trienio Liberal*, Madrid, Historia 16, 1985.
- GRANDMAISON, Geoffroy De *L'expédition française d'Espagne en 1823. Avec onze lettres inédites de Chateaubriand*, París, Plon et Noumit, 1928.
- MIRAFLORES, Marquès de [Manuel Pando Fernández de Pinedo], *Apuntes histórico-críticos para escribir la historia de la revolución de España desde el año de 1820 hasta 1823*, Londres, Ricardo Taylor, 1834.
- PELOSI, Hebe Carmen, «La política exterior de España en el Trienio Constitucional», *Cuadernos de Historia de España*, t. XLIX-L, 1969 i LI/LII, 1970.
- SAHLINS, Peter, *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya. S.XVIII-XIX*, Vic, Eumo, 1993.
- THIERS, Adolphe, *Les Pyrénées et le midi de la France pendant les mois de Novembre et Décembre 1822*, París, Chez Ponthieu 1823.